

Gulhayo MAHMUDOVA,
O'zDSMI Estrada aktyorligi san'ati
mutaxassisligi magistranti

O'ZBEKISTON DAVLAT SATIRA TEATRI TARIXI VA UNING TARAQQIYOT YO'NALISHLARI

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekiston Davlat Satira teatrining shakllanish tarixi, ijodiy faoliyati, repertuar siyosati hamda taraqqiyot yo'nalishlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, satirik teatrning jamiyat ma'naviy hayotidagi o'rni, uning tarbiyaviy va estetik ahamiyati yoritilgan. Maqolada teatr repertuaridagi spektakllarning mazmun-mohiyati, aktyorlik va rejissyorlik san'atining o'ziga xos jihatlari hamda zamonaviy teatr jarayonlaridagi rivojlanish tendensiyalari haqida fikr yuritiladi. O'zbekiston Davlat Satira teatrining milliy madaniyat rivojiga qo'shayotgan hissassi va xalqaro madaniy aloqalardagi o'rni ham ochib berilgan.

Kalit so'zlar: satira, teatr san'ati, sahna madaniyati, dramaturgiya, aktyorlik mahorati, rejissyorlik san'ati, milliy teatr, repertuar, hajv, sahna talqini, teatr taraqqiyoti, madaniy meros, zamonaviy teatr, tomoshabin, badiiy obraz.

Аннотация. В данной статье научно анализируются история становления, творческая деятельность, репертуарная политика и направления развития Государственного театра сатиры Узбекистана. Также освещается роль сатирического театра в духовной жизни общества, его воспитательное и эстетическое значение. В статье рассматриваются содержание и художественная сущность спектаклей театрального репертуара, особенности актёрского и режиссёрского мастерства, а также тенденции развития современного театрального процесса. Кроме того, раскрывается вклад Государственного театра сатиры Узбекистана в развитие национальной культуры и его место в международных культурных связях.

Ключевые слова: сатира, театральное искусство, сценическая культура, драматургия, актёрское мастерство, режиссёрское искусство, национальный театр, репертуар, юмор, сценическая интерпретация, развитие театра, культурное наследие, современный театр, зритель, художественный образ.

Abstract. This article provides a scientific analysis of the history, creative work, repertoire policy, and development trends of the State Satire Theater of Uzbekistan. It also highlights the role of satirical theater in the spiritual life of society, as well as its educational and aesthetic value. The article examines the content and artistic essence of the theater's repertoire, the specifics of acting and directing, and trends in the development of contemporary theater. Furthermore, it explores the contribution of the State Satire Theater of Uzbekistan to the development of national culture and its place in international cultural relations.

Keywords: satire, theatrical art, stage culture, dramaturgy, acting skills, directing art, national theatre, repertoire, humor, stage interpretation, theatre development, cultural heritage, modern theatre, audience, artistic image.

O'zbekiston madaniy hayotida teatr san'ati alohida o'rin egallaydi. Teatr insonlarning ma'naviy dunyosini boyitish, ularning estetik didini shakllantirish hamda jamiyatda mavjud bo'lgan ijtimoiy muammolarni yoritishda muhim vosita hisoblanadi [2]. Ayniqsa, satirik teatr jamiyatdagi kamchiliklarni kulgi orqali ochib berish, insonlarni o'ylantirish va ularda tanqidiy fikrlashni shakllantirishga xizmat qiladi.

Shu jihatdan O'zbekiston Davlat Satira teatri o'zbek teatr san'ati tarixida muhim o'rin egallaydi. Satira san'ati qadimdan xalq og'zaki ijodi bilan chambarchas bog'liq holda rivojlangan [4]. Xalq orasida mavjud bo'lgan kulgi madaniyati, qiziqchilik, masxarabozlik, hajviy latifalar va turli sahna ko'rinishlari satirik teatrning shakllanishiga asos bo'lgan [5]. Xalq ijodida kulgi orqali jamiyatdagi turli illatlar tanqid qilingan, insonlarning salbiy xatti-harakatlari hajv ostiga olingan. Bu jarayon keyinchalik professional teatr san'atida ham o'z aksini topdi. O'zbekiston Davlat Satira teatri ana shu milliy an'analar asosida shakllanib, zamonaviy teatr san'ati talablari bilan uyg'unlashgan holda rivojlanib kelmoqda.

Mazkur teatr nafaqat kulgi orqali tomoshabinlarni xursand qilish, balki ularni o'ylantirish, jamiyatdagi muammolar haqida fikr yuritishga undash vazifasini ham bajaradi.

O'zbekiston Davlat Satira teatri tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak, uning faoliyatida bir necha muhim bosqichlarni ko'rish mumkin. 1987-yil 22-sentyabrda teatrga O'zbekiston xalq yozuvchisi Abdulla Qahhor nomi berilgan. Abdulla Qahhor o'zbek adabiyotida satirik ruhdagi asarlari bilan mashhur bo'lgan ijodkorlardan biri hisoblanadi. Shu sababli teatrga uning nomi berilishi ma'lum ma'noda teatrning ijodiy yo'nalishini belgilab berdi.

Abdulla Qahhor o'z ijodida ijtimoiy illatlarni fosh etishda "jarrohlik" uslubini qo'llagan adibdir [1]. Uning "adabiyot atomdan kuchli, uning kuchini o'tin yorishga sarf qilmaslik kerak" degan o'giti teatr jamoasining ijodiy manifestiga aylandi. Teatr ochilgan ilk yillardanoq o'z repertuarini aynan Qahhor asarlari asosida qurgani bejiz emas. Adibning "Tobutdan tovush", "Ayajonlarim", "Gap egasini topadi" kabi komediyalari teatr sahnasida yangicha talqin topdi. Bu asarlardagi byurokratiya, loqaydlik va ma'naviy qashshoqlik kabi mavzular teatrning janr xususiyatlarini – o'tkir ijtimoiy satira yo'nalishini belgilab berdi.

Keyinchalik, 2016-yil 26-iyulda teatrga O'zbekiston Davlat Satira teatri nomi berildi. Bu esa teatrning satirik va yumoristik yo'nalishga ixtisoslashgan professional san'at maskani sifatida

rivojlanishiga yangi imkoniyatlar yaratdi. Teatr o'z nomi bilan jamiyatdagi voqea va hodisalarni satirik va yumoristik kulgi ostiga olishni o'zining asosiy ijodiy vazifalaridan biri sifatida belgiladi. Teatr faoliyatining asosiy jihatlaridan biri uning repertuari bilan bog'liq.

O'zbekiston Davlat Satira teatrining 39 yillik faoliyati davomida turli mavzulardagi ko'plab spektakllar sahnaga qo'yilgan. Bu spektakllar orqali jamiyatdagi turli muammolar, inson xarakteridagi kamchiliklar va ijtimoiy illatlar kulgi vositasida ochib berilgan.

Teatr repertuarida "Tobutdan tovush", "Gap egasini topadi", musiqali satirik dastur "Xandamiz sizga, do'stlar", "Afandi va Azroil", "Afandi yo shoh", "Adashganlar", "Qaroqchi va kulol", "Besh kunlik kuyov", "Temir xotin", "Boylik talvasasi", "Revizor", "Shum bola", "Chig'iriq", "Padarkush yoxud o'qimagan bolaning holi", "Ikki boyga bir malay", "Sehrli kursi", "Soqov xotin", "Besh xotinning afandisi", "Jamila", "Qalbm sohili", "Maysaraning ishi", "Til afsonasi", "Qo'sh arava yuki", "Erginangni berib tur", "97 – xona", "Uylanish", "Yarim tundagi o'g'rilik", "Xalala", "Quicha", "Arshin Mal – Alan", "Falsafa doktori", "Julqunboy", "Qarsak chaling", "Mehribonlar", kabi spektakllar alohida o'rin tutadi [3]. Mazkur spektakllar turli mavzularni qamrab olgan bo'lib, ularda jamiyatdagi byurokratiya, loqaydlik, ochko'zlik, mansabparastlik kabi illatlar satirik ruhda yoritilgan. Satirik teatrning asosiy xususiyati shundaki, u muammolarni kulgi orqali ko'rsatadi, ammo shu bilan birga, tomoshabinni o'ylantiradi. Shu sababli, satira san'ati nafaqat ko'ngilochar, balki tarbiyaviy ahamiyatga ham ega.

Teatr ijodiy faoliyatida aktyorlik mahorati ham muhim rol o'ynaydi. Satirik janrda aktyor nafaqat kulgi uyg'otishi, balki obrazning ichki mohiyatini ham ochib berishi kerak [5]. O'zbekiston Davlat Satira teatri sahnasida faoliyat olib borayotgan san'atkorlar ana shu jihatdan o'zining yuqori mahorati bilan ajralib turadi.

Teatr sahnasida faoliyat yuritayotgan tajribali san'atkorlar orasida O'zbekiston xalq artisti Xayrulla Sa'diyev alohida o'rin tutadi. Shuningdek, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artistlar Habibulla Abdullayev va Zarifa Ismoilova ham teatr sahnasida yorqin obrazlar yaratib kelmoqdalar. Bundan tashqari, ustoz san'atkorlar Hayitali Nizomiddinov, Sayyora Mirkhodiyeva, Amina Ibatulina va Zuxriddin Rejаметov kabi aktyorlar ham teatr rivojiga katta hissa qo'shgan. Ularning sahnadagi tajribasi yosh aktyorlar uchun muhim maktab vazifasini o'taydi. Teatr ijodiy jamoasida yosh san'atkorlarning ham o'rni

San'at tarixi, falsafa

katta. Ilhom Yusupov, Zohid Shomurodov, Orif Rajabqulov, Bobur Aytmagambetov, Bekzod Shaymatov, Axror Sharipov, Dilafruz Mameshova, Azamat Qurbonboyev, Sevara Hamraqulova, Yusuf Fayziyev, Oygul Egamberdiyeva, Nargiza Niyozova, Adham Farmonov, Nodir Uzoqov, Ra'no Mirzayeva, Nargiza Eltoyeva, Jumagul O'sarova, Jo'rabek Obidov, Nargiza Nodirova, Muslim Nuraliyev, Jahongir Qo'chqarov va Fazliddin Ochilov kabi yosh aktyor va aktrisalarning teatr sahnasida ancha yillardan beri o'z iste'dodini namoyon etib kelmoqdalar. So'nggi o'n yil mobaynida esa yangi yangi yosh aktyorlar, yosh chehralar ham teatr sahnalarida o'z iste'dodlarini namoyon etib kelmoqdalar.

Teatr faoliyatida rejissyorlik san'ati ham muhim o'rin tutadi. Rejissyor spektaklning badiiy g'oyasini sahnada to'liq ifodalash, aktyorlarning ijodini bir butun kompozitsiyaga birlashtirish vazifasini bajaradi [3]. O'zbekiston Davlat Satira teatrida Jo'rabek Ro'zmetov, Mansur Xoliqov, Xayrullo Soliyev va Jo'rabek Arziyev kabi rejissyorlar faoliyat yuritib, sahna asarlarini zamonaviy talablarga mos tarzda sahnalashtirishga katta hissa qo'shib kelmoqdalar.

2026-yil yanvar oyida O'zbekiston Davlat Satira teatri ijodiy faoliyatida muhim madaniy voqealardan biri sifatida teatr jamoasi hamda uning rahbari Mirzabek Xolmedov boshchiligidagi "G'aroyib tomosha" nomli katta konsert dasturining tashkil etilishi alohida ahamiyat kasb etdi. Mazkur konsert dasturining poytaxtdagi yirik madaniyat maskani bo'lgan Xalqlar do'stligi san'at saroyida o'tkazilgani ushbu ijodiy loyiha uchun ko'lamli va madaniy ahamiyatini yanada oshirdi. Ushbu tadbir nafaqat teatrlashtirilgan tomosha sifatida, balki zamonaviy sahna san'ati, estrada va satirik ijodning o'zaro integratsiyasini namoyon etuvchi yirik madaniy loyiha sifatida ham e'tiborga loyiqdir.

Bugungi globallashtirish jarayonida teatr san'ati oldida yangi vazifalar va talablar yuzaga kelmoqda. An'anaviy teatr shakllari bilan bir qatorda konsert-tomosha janrining rivojlanishi ham tomoshabinlar estetik ehtiyojlarini qondirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, "G'aroyib tomosha" konsert dasturi zamonaviy teatr va ommaviy sahna san'ati elementlarining uyg'unlashgan shakli sifatida baholanishi mumkin. Unda satirik chiqishlar, musiqiy sahna ko'rinishlari, aktyorlik ijrosi va tomoshabin bilan bevosita muloqot elementlari bir butun badiiy kompozitsiya sifatida namoyon bo'lganligi bilan ajralib turadi.

Mazkur konsert dasturi orqali teatr jamoasi

jamiyat hayotidagi dolzarb mavzularni badiiy ifodalash, insonlar kayfiyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatish va ularda estetik tafakkurni shakllantirish vazifalarini amalga oshirishga intilgan. Satira san'atining asosiy xususiyati shundan iboratki, u kulgi orqali inson tafakkuriga ta'sir qiladi, ijtimoiy voqelikni badiiy talqin etadi hamda tomoshabinni mushohada yuritishga undaydi [2]. Konsert davomida namoyish etilgan sahna ko'rinishlari va ijro etilgan badiiy chiqishlar ham ana shu tamoyillarga asoslangan holda tashkil etilganligini kuzatish mumkin.

Shuningdek, Xalqlar do'stligi saroyi kabi katta sahnada mazkur konsertning tashkil etilishi O'zbekiston Davlat Satira teatri ijodiy imkoniyatlari tobora kengayib borayotganini ko'rsatadi. Bunday yirik madaniy loyihalar teatr jamoasining professional mahoratini namoyon etish bilan bir qatorda, milliy sahna san'ati rivojiga ham muhim hissa qo'shadi. Shu bilan birga, bunday tadbirlar yosh avlodning san'atga bo'lgan qiziqishini oshirish, milliy madaniy qadriyatlarni targ'ib qilish hamda zamonaviy teatr san'atining yangi yo'nalishlarini shakllantirishda muhim vosita sifatida xizmat qiladi.

O'zbekiston Davlat Satira teatri faoliyatining yana bir muhim jihati uning xalqaro madaniy aloqalaridir. Teatr turli yillarda Tatariston, Dog'iston, Qozog'iston, Turkmaniston va boshqa davlatlarda gastrol safarlarida bo'lib, o'z san'ati bilan tomoshabinlar e'tiborini qozongan. Bu esa o'zbek teatr san'atining xalqaro miqyosda tanilishiga xizmat qilmoqda.

Zamonaviy davrda satirik teatr oldida yangi vazifalar turibdi.

Jamiyat hayotida yuz berayotgan ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy o'zgarishlar teatr repertuarida ham o'z aksini topishi zarur [2]. Shu sababli, teatr yangi dramaturgik asarlarni sahnalashtirish, zamonaviy mavzularni yoritish hamda sahna texnologiyalaridan samarali foydalanish orqali o'z faoliyatini yanada rivojlantirib bormoqda. Shuningdek, teatr taraqqiyotining muhim yo'nalishlaridan biri yosh dramaturglarni qo'llab-quvvatlash va milliy dramaturgiyani rivojlantirish hisoblanadi. Bu esa o'zbek satirik teatri yanada boyishi va yangi bosqichga ko'tarilishiga xizmat qiladi.

O'zbekiston Davlat Satira teatri o'zbek milliy teatr san'ati rivojida muhim o'rin tutadi. U jamiyatdagi turli muammolarni kulgi orqali yoritib, tomoshabinlarni o'ylantirish va ularning ma'naviy dunyosini boyitishda muhim vazifani bajaradi. Teatrning boy repertuari, tajribali san'atkorlari va yosh iste'dodli aktyorlari uning kelajakdagi

rivojlanishiga mustahkam zamin yaratadi. Shu sababli O'zbekiston Davlat Satira teatri milliy madaniyatimizning muhim qismi sifatida o'z faoliyatini davom ettirib kelmoqda.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston Davlat Satira teatri milliy teatr san'ati tizimida o'ziga xos o'rin egallovchi muhim madaniy muassasalardan biri hisoblanadi. Teatrning uzoq yillik ijodiy faoliyati shuni ko'rsatadiki, satira san'ati nafaqat kulgi vositasi sifatida, balki jamiyatdagi dolzarb muammolarni yoritish, ijtimoiy munosabatlarni tahlil qilish va inson tafakkuriga ta'sir ko'rsatishning samarali badiiy vositasi sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Satirik teatrning asosiy vazifasi inson xarakteridagi salbiy jihatlarni, jamiyatdagi turli ijtimoiy illatlarni va ma'naviy muammolarni badiiy umumlashtirish orqali tomoshabinda estetik hamda tanqidiy tafakkurni shakllantirishdan iboratdir.

Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, O'zbekiston Davlat Satira teatri o'z faoliyatini milliy teatr an'analari, xalq og'zaki ijodi, hajviy va qiziqchilik san'ati asosida shakllantirib, zamonaviy teatr san'ati tamoyillari bilan uyg'unlashtirgan holda rivojlantirib kelmoqda [4]. Teatr repertuarining mazmunan boyligi, undagi mavzular ko'lamining kengligi va sahna talqinlarining rang-barangligi uning ijodiy salohiyatini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Repertuarda o'rin olgan asarlar orqali byurokratiya, loqaydlik, manfaatparastlik, ma'naviy inqiroz, oilaviy munosabatlar va ijtimoiy hayotdagi boshqa dolzarb masalalar satirik usulda yoritilgan.

Shuningdek, teatrning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishida aktyorlik va rejissyorlik maktabining o'zni alohida ahamiyatga ega ekanligi kuzatildi [5]. Satirik janr aktyordan yuqori darajadagi ijodiy mahorat, sahna madaniyati va psixologik talqinni talab qiladi. Rejissyorlik esa spektaklning g'oyaviy-badiiy yechimini shakllantirishda hamda asarning tomoshabinga ta'sir kuchini oshirishda muhim omil sifatida namoyon bo'ladi [3]. Tajribali ustoz san'atkorlar bilan bir qatorda yosh ijodkorlarning teatr faoliyatiga jalb qilinishi esa ijodiy davomiylikni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari rivojlanayotgan davrda O'zbekiston Davlat Satira teatri oldida yangi vazifalar paydo bo'lmoqda. Xususan, zamonaviy dramaturgik asarlar yaratish, innovatsion sahna texnologiyalaridan foydalanish, yosh dramaturglar va ijodkorlarni qo'llab-quvvatlash hamda xalqaro madaniy aloqalarni kengaytirish teatr taraqqiyotining ustuvor yo'nalishlari sifatida namoyon bo'lmoqda. Bu esa kelgusida satirik teatrning badiiy imkoniyatlarini yanada kengaytirishga va uning milliy hamda xalqaro miqyosdagi mavqeini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Demak, O'zbekiston Davlat Satira teatri milliy madaniyatimizning ajralmas qismi sifatida nafaqat kulgi va estetik zavq manbai, balki jamiyat ma'naviy hayotini boyituvchi, ijtimoiy ongni rivojlantiruvchi hamda yosh avlodni ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalovchi muhim san'at maskani sifatida o'z faoliyatini davom ettirmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qahhor A. Tanlangan asarlar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 1987.
2. Rahmonov M. O'zbek teatri tarixi. – Toshkent: San'at, 2008.
3. Ahmedov B. Teatr va dramaturgiya asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2015.
4. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi davlat ilmiy nashriyoti, 2004.
5. Karimov N. Milliy teatr va sahna madaniyati. – Toshkent: Fan, 2012.